

СТАНОВИЩЕ

за дисертацията на Илиана Николаева Илиева „Генезис и развитие на идеята за вътрешният усет при Шелинг” за присъждането на образователната и научна степен „доктор”, Професионално направление: 2.3. Философия, Научна специалност: История на философията

Максимално обобщено, така както е необходимо за едно становище, ще посоча основните положителни качества на дисертацията.

Първо. Изборът на тема, свързана с философията на Фр. Шелинг, е положителен знак, защото тази философия незаслужено не е в центъра на изследователския интерес, какъвто има за другите представители на немския класически идеализъм – Кант, Фихте Хегел. Освен това философията на Шелинг като цяло в много отношения е близка до духовните импулси на съвременността и по-специално с отказа от формалното рационализиране и сциентизиране на съвременното знание и практика.

Второ. За мен е радостен фактът, че именно във философския факултет на ЮЗУ се разработват проблеми, свързани с немския идеализъм, защото по този начин се затвърждава традицията, че именно колегите от този факултет центрират научно-изследователската дейност към трансценденталната философия като цяло. Удържането на дадена традиция придава неотменима самобитност. В този контекст изборът на темата на дисертацията е силен щрих към облика на факултета.

Трето. Насочване на изследователското внимание към Шелинг и то към една такава много специфична проблематика като вътрешния усет и неговите модификации също показва една новаторска интенция и самочувствие. Факт е, че в българската философска история на тази философия са посветени много малко професионални анализи, предимно студии и статии, но няма монографична разработка. Може би, след достатъчно прецизиране, настоящата разработка може да се превърне в първата монография на български, посветена на философията на Шелинг.

Четвърто. Според мен централен принос на разработката е разгърнатият опит за аргументация на тезата за „движение” на философското развитие на Шелинг от логос към мит. По-добре е обаче да се каже движение на Шелинг от логос към откровение, защото философията на откровението по своето съдържание и методология, е крайният пункт от развитието на самия Шелинг. Именно в лекциите си от 1830-50 г., четени в Мюнхен и Берлин, Шелинг си поставя за задача философски да обоснове християнството. Философията на митологията е преди философията на откровението. Само по себе си това не е оригинална постановка, новостта е опитът да се аргументира и илюстрира тази теза. В това отношение се разглеждат някои основни определения на понятието „вътрешен усет” и се съпоставят с идеите на Кант, Фихте, Хегел. За обогатяване на дисертацията аз дори бих предложил критично да се разгледа отношението на младохегелианеца Фр. Енгелс, изразено в „Шелинг и Хегел” (1941), „Шелинг и откровението” (1842), „Шелинг – философ во Христе” (1842), който слуша лекциите на Шелинг в Берлин през 1841-1842 г. в аудитория 5 на берлинския университет.

Четвърто. С описанието на различните аспекти на прехода от логос към мит фактически докторантът конкретизира един схематизъм в развитието на философското знание – цикличността на опозицията „логос-ейдос”, което в историята на философията се проявява като доминиране в определени периоди на логическото, а в други – оптичното изразяване на смисъл. Другите модификации са например „сциентизъм – екзистенциализъм”, „рационалност – ирационализъм (мистицизъм, религия)” и т.н. Дисертацията е илюстрация как се проявява тази опозиция във философското развитие на един конкретен и при това значителен философ.

Пето. Специфично усилие и в някаква степен достойнство на дисертацията е опитът да се покаже значението на произведението на Шелинг за свободата. Но изводът, че вътрешният усет тук се „маскира” като морална преценка, се нуждае от допълнителна аргументация. Безспорно е, че нашите интуиции ни подсказват, че вътрешният усет е релевантен към такова явление като „съвест”, което е в основата на моралното съдене, но е съмнително свеждането на едното към другото.

Шесто. Интересна е третата част, където се прави опит да се покаже трансформацията на вътрешния усет като движение – „от ...към...”. Вътрешният усет се съпоставя с основни

категории като вътрешна светлина, съзерцание, вътрешно чувство, религиозно (набожно) чувство, религиозен инстинкт, чувство за абсолютна зависимост (нуминозно) и др. Безспорно между тези понятия има смислова връзка, но онова, което ме смущава е, че се създава впечатление на трансформация, преобразуване на едно и също, докато това са различни феномени. Може би е най-удачно в случая да се използва Витгенщайновата категоризация и да се каже, че тези понятия са в отношения на семейно сходство. Вътрешният усет фиксира насочеността на самосъзнанието към индивидуалния Аз. Докато религиозното чувство е абсолютна зависимост и друг тип връзка. Вярно е, че вътрешният усет много лесно може да се приеме като усет за абсолютното. Ако си припомним Фихте, когато преминава от спинозизъм към философията на Кант, как пише във възторг за онова, което „вижда”, когато се вгледа в собствения си Аз. И за различни философи вътрешният поглед към Аз-а е несъмненото доказателство за наличието на Бог. Но интенцията към Аз и към абсолютното са принципно различни, макар да пребивават в един и същ ментален топос. Точно това създава видимостта, че различни явления ги намираме във „вътрешното”, че вътрешното чувство се модифицира като религиозно или като морално и др. Но „вътрешното” е сложно и много тънко структурирано. Тук няма преобразуване на едно и също, а различни, коренно различни аспекти и съответно смисли. Това са различни аспекти от познанието на Абсолютното. Именно поради тази причина Шелинг изтъква, че обединяващото в него е знанието за Абсолютното. В началото той вижда Абсолютното в самосъзнанието и фихтеанското Аз-твърдение на субекта и обекта, наукоучението. На това ниво е вътрешният усет. Накрая Шелинг акцентира върху личния бог, чието постигане е чрез откровението. Няколко месеца преди смъртта си Шелинг казва на своя син, Фридрих: ”Лесинг бе казал: всичко е единно, аз не зная нищо по-добро”. Но знанието за това единно се постига по различни начини и различни пътища. Накратко, според мен, религиозно чувство, откровение и др. са отделни феномени и тяхната редукция до вътрешен усет е спорна, те са различни понятия, които се „движат” в различна концептуална „среда”.

Може да не съм вникнал достатъчно в аргументацията на Илиева и затова ще изтъкна, че в дисертацията все пак се дава определена насока на интерпретация, което е интересна изследователска перспектива, но заслужава допълнително обосноваване.

Седмо. Ценност е и ракурсът, отново през примата на вътрешния усет, в който е разгледана връзката на Шелинг с романтизма. Към добре известната постановка за

Шелинг, че той е този, който задава основните вектори на романтизма, след четенето на текста в мен се формира идеята, че Шелинг доразвива в по-късната си философия в максимална степен идеите на романтизма. Това за мен е нов щрих към теоретичния образ на Шелинг, който заслужава една по-подробна аргументация. Основите на такава аргументация са формулирани в дисертацията с очертаване разликите между негативната и положителната философия като опозиция-рационализъм-мистицизъм. Но тук искам да отбележа, че това са етапи от развитието на Шелинг като философ, т.е. негативната и позитивната философия са коренно различни по своята насоченост и метод, но от гледна точка на философското развитие на Шелинг те са само доразвиване на идеи, заложили още в ранното философстване на мислителя. Защото в защитата на тезата, че положителната философия насочва своето внимание към религиозно-художественото съзercание фактически се реализират онези акценти за изкуството, които той формулира още в „Система на трансценденталния идеализъм“.

Приемам приносите в техният основен смислов заряд, но формулировката не е достатъчно прецизна. Не може да се каже, както в принос 1: „Цялостно систематично реконструиране на онтологическите, гносеологическите и логическите проекции на вътрешния усет в Шелинговата философия“, защото анализът на терминологията, релевантна към темата на дисертацията като вътрешен усет, външен усет, „истинският усет е естетическия“, усет за истина, наглед, интелектуален наглед, аперцепция-емпирична, трансцендентална, въображение и т.н., дори само в рамките на „Системата на трансценденталния идеализъм“ може да бъде предмет на отделна дисертация. Да не говорим за подробното им сравнение с постановките на Кант, Фихте, Хегел и за генезиса на идеята за вътрешния усет или усещане, изказана още от Аристотел в „За душата“, че различните сетивности се обединяват от едно общо усещане.

Моята обща критична бележка е, че поради някакви причини дисертацията е „пусната“ в процедура по защита малко прибързано, защото е бил нужен още един внимателен последен редакторски прочит. В текста съществуват: неясни постановки; липсва цитиране на съществени изследвания като например на монографията на Христо Стоев за вътрешното сетиво при Кант, статиите на Огнян Касабов за Шелинг и др., а се използват популярни „разкази“ за философията на Шелинг. Не подценявам анализа на проф. Иван Стефанов, но се пак това е текст за речник по философия; „разказват се“ теми, които са

далечни спрямо основната логика на разработката, но целта е да се демонстрира, условно казано, силна институционална идентичност и др. Няма да илюстрирам всичките тези констатации, за да не се утежнява становището.

Естествено е, че към една разработка, посветена на „тежка” тема, каквато е темата на дисертацията, могат да се отправят редица критики, но независимо от тези бележки ще формулирам общото ми впечатление от разработката, а то е – докторантът притежава силни евристични качества, които допълвани със съответни знания и умения, ще дават високо професионални резултати. Като смела хипотеза е основната теза на разработката за трансформацията на вътрешният усет, или както е казано в дисертацията: „Понятието вътрешен усет функционира в архитектурата както на ранната, така и късната философия на Шелинг като продуктивна форма на мисленето и мета-аргумент, който задава философското и теологическото познание”. Не винаги дадени предположения могат да бъдат аргументирани достатъчно силно, но важното е да се дават нови насоки на интерпретации, което обогатява информационното натрупване по дадени проблеми, така както в случая е с тази разработка.

Впечатляващо е количеството на публикации по темата на дисертацията.

Заклучение: В дисертацията на Илиана Николаева Илиева „Генезис и развитие на идеята за вътрешният усет при Шелинг” се демонстрират достатъчно ниво на философски знания и изследователски умения за присъждането на образователната и научна степен „доктор” –
Професионално направление: 2.3. Философия, Научна специалност: История на философията.

25. XI. 2021 г.

Подпис:

Проф. дфн Димитър Цацов